

La desafecció política a Catalunya: problema o signe de normalitat?

Ismael Blanco* | ismael.blanco@uab.cat

Pau Mas** | pau.mas@uab.cat

VISTA PRÈVIA

No és la primera vegada que parlem de desafecció. En el número d'EINES per a l'esquerra nacional hivern 2008, la professora de la UPF Mariona Ferrer identifica diferents elements vinculats amb la desafecció com les principals causes de la baixa participació a les eleccions al Parlament de Catalunya de 2006. Però no n'hi ha prou en conèixer el perfil dels desafectes. Cal anar més enllà i analitzar la desafecció des d'un punt de vista qualitatiu que ens acosti a les solucions més adequades a un problema que pot posar en qüestió l'estabilitat del sistema democràtic.

La baixa participació en les darreres conteses electorals a Catalunya –les del Parlament de 2006 i les municipals de 2007– va fer revifar el debat polític i mediàtic sobre l'anomenada «desafecció política», les seves causes explicatives i les mesures a emprendre en aquest sentit. Tot i que aquest no és un debat nou ni és exclusiu de Catalunya, com més endavant argumentarem, aquestes dades de participació, unides a la percepció d'una creixent desconfiança de la ciutadania catalana cap als partits i les institucions polítiques motivaren al Departament d'Interior, Relacions Institucionals i Participació de la Generalitat de Catalunya a encarregar un conjunt d'estudis a un grup d'acadèmics coordinats pel Catedràtic de Ciència Política Josep Maria Vallès. Aquests estudis culminen amb un informe final sobre Actituds i Comportament Electoral a

* Professor del Departament de Ciència Política i Dret Públic de la UAB i co-director del Grup de Recerca en Exclusió Social i Polítiques d'Inclusió de l'IGOP

** Membre del Grup de Recerca en Participació Ciutadana i Moviments Socials de l'IGOP

La baixa participació en les darreres conteses electorals a Catalunya fa revifar el debat polític i mediàtic sobre l'anomenada «desafecció política».

Catalunya¹ –també anomenat Informe Vallès–, presentat públicament durant la primavera de 2008. Un dels treballs dels que es compona aquest informe, *La desafecció política a Catalunya. Una mirada Qualitativa*² s'encarrega als autors del present article i compta amb el suport institucional de la Fundació Jaume Bofill. El plantejament, les preguntes, el mètode de treball i els principals resultats d'aquest estudi són presentats sintèticament a continuació. En els darrers apartats de l'article, els autors prenem posicionament en aquest debat a partir d'un seguit de reflexions relatives a les conseqüències que creiem que pot tenir una dinàmica de creixement de la desafecció política i el tipus de mesures que, segons la nostra opinió, cal emprendre a fi de redreçar un fenomen que considerem preocupant.

Una mirada qualitativa

Bona part dels estudis realitzats fins al moment al voltant del fenomen de la desafecció política, a Catalunya i arreu del món, es basen en l'anàlisi estadística de dades procedents d'enquestes d'opinió. Com és sabut, es trac-

ta d'una aproximació amb molts avantatges, relacionats amb la possibilitat de basar les anàlisis en mostres representatives de la població, observar sèries temporals, correlacionar comportaments i actituds polítiques amb variables sociodemogràfiques... Tenint presents aquests avantatges, una part de l'Informe Vallès es basa tant en l'anàlisi de dades d'enquesta com en dades relatives a la participació en eleccions de diferent ordre –municipals, catalanes, estatals, referèndums...– Ara bé, es va creure convenient complementar aquestes anàlisis amb un estudi qualitatiu, que permetés aprofundir en percepcions subjectives, interpretacions personals, raonaments particulars... aprofundiment que hagués resultat més compliat si només s'hagués treballat amb dades d'enquesta.

Concretament, aquest estudi qualitatiu es basa en la realització d'una trentena d'entrevistes a persones que ocupen posicions d'una certa responsabilitat en el món professional i social però que avui no tenen una presència destacada en el món de la política institucional o dels mitjans de comunicació.³ Tot i que en el procés de selecció de les persones a entrevistar es va voler garantir un cert grau de pluralitat de perfils –professionals, de gènere-

1 VALLÈS, J. M. (coord.), *Actituds polítiques i comportament electoral a Catalunya*. Conselleria d'Interior, Relacions Institucionals i Participació. Barcelona, 2008

2 BLANCO, I. i MAS, P., *La desafecció política a Catalunya. Una mirada qualitativa*. Fundació Jaume Bofill. Informes Breus, 11. Barcelona, 2008

3 Les persones entrevistades responien als següents perfils: representants i directius d'entitats de representació empresarial, empreses d'àmbits diversos i empreses de màrqueting i publicitat (9); representants d'entitats socioculturals i educatives i de moviments socials diversos (6); investigadors i professors universitaris de diferents disciplines (5); alcaldes i altres polítics locals (en actiu o no) i tècnics d'administracions públiques, tant locals com de la Generalitat de Catalunya (8).

Malgrat que la democràcia és el sistema de govern preferit pels ciutadans, arreu del món hi ha un creixent distanciament de la ciutadania respecte els polítics, els partits i les institucions.

re, d'edat, territorials...–, no tenen cap valor estadístic representatiu, sinó que el valor de les seves impressions es fonamenta en la seva capacitat d'observació dels comportaments i actituds socials, així com en la seva capacitat per influir –per la seva posició– en l'opinió dels altres.

Amb cadascuna de les persones entrevistades foren tractades qüestions similars: a) la seva percepció sobre la gravetat del fenomen de la desafecció política a Catalunya, així com sobre els col·lectius socials políticament més distants, l'objecte de la desafecció i si es tracta d'un fenomen recent o no; b) la seva opinió en relació a les possibles causes explicatives, si són d'ordre global o local, conjunturals o estructurals; c) la seva impressió sobre les possibles conseqüències de la desafecció i les mesures que es podrien emprendre per contenir els seus efectes més negatius.

Un debat que ve de lluny

Com es deia a la introducció, el debat sobre la desafecció política ni és nou ni és exclusiu de Catalunya. Es tracta d'un debat que, en les democràcies occidentals més avançades es remunta a la dècada de 1960 i 1970, es relaxa durant la de 1980 i reneix amb força en els últims vint anys.

Els primers estudis sobre comportaments i actituds polítiques basats en enquestes d'opinió als EUA treuen

a la llum una imatge del «ciudadà mig» que s'allunyava significativament de l'ideal del ciutadà «políticament virtuosos» que la teoria democràtica clàssica havia suggerit. En un estudi de 1972,⁴ Lester W. Milbrath i Mandan Lal Goel calculen que els ciutadans nord-americans políticament informats, compromesos i actius –aquells que, utilitzant la metàfora del circ romà, anomenaven els «gladiadors» de la política– no arriben a representar més d'un 3% del conjunt de la població adulta; en canvi, la majoria dels ciutadans –dues terceres parts– són més «espectadors» de la política: realitzen esforços mínims per mantenir-se políticament informats, discuteixen de política amb el seu entorn ocasionalment i només realitzen les activitats polítiques més senzilles, com anar a votar; per últim, pràcticament un terç de la població són qualificats com a «apàtics», persones que no s'impliquen de cap manera en els processos polítics. Estudis encara més polèmics, com els realitzats per Philip E. Converse⁵ (1962), intenten demostrar que no només la gran majoria dels ciutadans es mostra distant respecte els afers polítics, sinó que a més a més, manifesta un gran desconeixement fins i tot dels aspectes més bàsics del sistema polític, a l'hora que opinions polítiques molt poc consistents. Posterior-

4 MILBRATH, L. W. i GOEL M. L., *Political Participation: How and Why do People get involved in Politics?*. University Press of America. 1977

5 CONVERSE, P. E., «The Nature of Belief Systems» dins de APTER, D. E., *Ideology and Discontent*. Pàgines 206-61. Free Press. Nova York, 1964

La desafecció es manifesta en el declivi de la participació electoral, l'increment del vot blanc i nul, la pèrdua d'afiliació dels partits i entre d'altres, l'aparició de forces polítiques «alternatives»

ment, aquest tipus d'estudis es repliquen en d'altres països per tal de demostrar que el cas nord-americà no és una excepció, sinó que el mateix succeeix en d'altres democràcies occidentals.

L'obra *The Crisis of Democracy*⁶ de Michael Crozier, Samuel P. Huntington i Joji Watanuki s'apunta sovint com el punt de partida del debat sobre la desafecció política i els seus possibles efectes sobre la sostenibilitat dels sistemes democràtics. Es tracta d'un estudi encarregat per l'anomenada Comissió Trilateral, formada per les elits polítiques i econòmiques de tres grans potències econòmiques mundials –EUA, Europa i Japó– i considerada l'antecedent immediat de l'actual Fòrum de Davos, en un context de preocupació per les perspectives de perdurabilitat de les democràcies occidentals. En el llibre es parla, amb preocupació, de les amenaces procedents del context polític internacional –la Guerra Freda, la cursa armamentística, l'onada de cops d'estat a Amèrica Llatina, l'expansió de règims autoritaris a Àsia, el terrorisme d'extrema esquerra a Europa...– així com del context econòmic –la crisi del petroli i del keynesianisme a partir de la irrupció de la estagflació–. No obstant això, es considera que les amenaces principals es situen a l'interior de les democràcies i, més concretament, en la proliferació de moviments socials de caràcter contestatari –antimili-

tarisme, feminisme, pro-drets civils...– i en una ciutadania cada cop més exigent amb l'Estat, a l'hora que considerada excessivament desconfiada respecte els seus líders polítics.

Les prediccions d'aquests autors sobre el futur de la democràcia són gairebé apocalíptiques i el curs de la història de la dècada de 1980 s'encarrega de demostrar que també són errònies. No només els moviments socials perden força i la situació econòmica mostra senyals de recuperació i estabilització, sinó que a més a més, en diversos països d'arreu del món s'estén una nova onada democratitzadora –Amèrica Llatina, sud d'Europa i, més tard, Europa de l'est–. Però, a la dècada de 1990 comença a constatar-se un fenomen aparentment paradoxal: justament en el moment històric en que la democràcia liberal-representativa sembla anar-se imposant com a sistema polític adoptat per la gran majoria de països d'arreu del món, es consoliden i s'agreugen els senyals d'insatisfacció de la ciutadania respecte els líders polítics i el funcionament de les principals institucions polítiques.

Pot resultar interessant recordar algunes obres de referència en el debat acadèmic actual al voltant d'aquesta temàtica, sobretot a l'hora de reforçar la idea que, en el tema de la desafecció, Catalunya no és cap excepció. Pippa Norris pretén demostrar a *Critical Citizens*⁷ com, tot i que amb variacions significatives entre països, arreu

6 CROZIER, M.; HUNTINGTON, S. i WATANUKI, J., *The Crisis of Democracy*. New York University Press. New York, 1975.

7 NORRIS, P., *Critical Citizens*. Oxford University Press. Oxford, 1999

L'informe Vallès conclou que «la societat catalana presenta els símptomes principals de la desafecció política detectada a la major part dels països del nostre entorn sociocultural

del món s'observa un creixent distanciament de la ciutadania respecte els líders polítics, els partits i certes institucions claus de la democràcia representativa com els parlaments i el poder judicial, malgrat que es continua manifestant una clara preferència pels sistemes democràtics davant de qualsevol alternativa autoritària. Susan J. Pharr i Robert D. Putnam ens ofereixen noves evidències empíriques sobre la desafecció política a *Disaffected Democracies*⁸ i exploren el poder explicatiu de factors com l'increment de la informació política a disposició de la ciutadania, i la seva creixent sofisticació política i per tant l'augment del seu nivell d'exigència política, elements que coincideixen amb les creixents dificultats de les institucions polítiques per representar a la ciutadania i donar respostes als problemes col·lectius. Aquestes dificultats, segons els autors, tenen a veure amb la globalització, la creixent fragmentació social i l'anomenada «crisi de capital social». A *Bowling Alone*,⁹ Putnam presenta el cas nord-americà com un cas paradigmàtic de la crisi del capital social, crisi que s'expressa en la creixent individualització i desconfiança entre les persones, la seva decreixent voluntat per cooperar unes amb les altres i per tant, també en la creixent desconfiança respecte els líders polítics i la seva manca de voluntat per pren-

dre part de processos de participació política. En canvi, a *Democratic Challenges, Democratic Choices*¹⁰ Russell J. Dalton intenta demostrar que si bé aquesta desafecció efectivament existeix, es manifesta sobretot respecte els líders polítics i els partits polítics tradicionals i que, en canvi, la ciutadania demostra voluntat per implicar-se en formes de participació política alternatives.

Els símptomes de la desafecció a Catalunya

El fenomen de la desafecció s'acostuma a manifestar doblement, en comportaments i opinions. La ciutadania expressa la seva insatisfacció tot adoptant unes conductes determinades en l'àmbit polític o tot manifestant unes opinions i unes valoracions sobre les dimensions i les característiques d'aquest. Seguint l'Informe Vallès, entre les conductes que generalment s'associen al fenomen de la desafecció s'inclourien les següents, totes elles més o menys evidents també al nostre país:

- El declivi lent de la participació electoral, l'acte amb més càrrega simbòlica de la democràcia representativa.
- L'increment del vot blanc i del vot nul.
- La pèrdua d'afiliació dels partits establerts i la dismi-

8 PHARR, S. J. i PUTNAM, R., *Disaffected Democracies*. Princeton University Press. Princeton, 2000

9 PUTNAM, R., *Sólo en la bolera*. Galaxia-Gutenberg. Barcelona, 2002

10 DALTON, R. J., *Democratic Challenges, Democratic Choices*. Oxford University Press. Oxford, 2004

L'objecte de desafecció per excel·lència són els representants i els partits polítics: les cares visibles de la política i per tant, de forma justa o no, l'objecte de crítica predilecte

nució del sentiment de proximitat o identificació amb aquests.

- L'aparició de candidatures o partits «alternatius», en part basats en el rebuig dels partits establerts.
- La baixa taxa d'afiliació sindical.
- L'estancament del percentatge de ciutadans que pertanyen a associacions i entitats diverses, tot i l'augment del nombre d'aquestes entitats.

Simultàniament, l'informe es fa ressò d'un seguit d'estudis que recullen dades relatives a les opinions i valoracions polítiques expressades per la ciutadania a Catalunya, entre les quals podem destacar les següents:

- Quatre de cada cinc ciutadans es declaren poc o gens interessats per la política.
- Només un de cada cinc ciutadans donen molta o força importància a la política, ocupant aquesta una posició molt baixa en comparació a altres qüestions com la família, les amistats, el temps lliure o la feina.
- Entre dos i tres de cada cinc manifesten que la política se'ls fa molt o bastant difícil d'entendre.
- Més de la meitat considera que «la gent del carrer» té poca o cap influència en el que fan els polítics.
- Amb l'excepció dels cossos i forces de seguretat, els ajuntaments i el govern català, la resta d'institucions públiques són valorades per sota del 5 en una escala de 0 a 10.

- Els partits polítics se situen entre les institucions menys valorades i creïbles de l'àmbit polític.
- Els polítics reben una valoració per sota dels 4 punts; a més a més, tres de cada quatre ciutadans consideren que «els polítics, en realitat, són tots iguals», mentre que quatre de cada cinc considera que «els polítics només busquen el benefici propi».
- Malgrat això, el 90% de la població catalana expressa que prefereix la democràcia a altres formes de govern i només el 10% expressa la seva indiferència quan es tracta de valorar la democràcia respecte a sistemes polítics alternatius.

En aquest sentit, l'informe conclou que «la societat catalana presenta els símptomes principals de la desafecció política detectada a la major part dels països del nostre entorn sociocultural. La intensitat d'alguns d'aquests símptomes és més aguda, però tampoc no s'aparta del que succeeix en altres societats, especialment de les que pertanyen a l'Europa meridional i amb les quals compartim alguns trets històrics i culturals».

Impressions sobre la desafecció

Aquest tipus de dades poden ser complementades amb les opinions expressades a les entrevistes, on entre d'altres elements, se'ns ofereixen claus interpretatives per

Si s'identifica la política amb la «lluita partidista», el «tacticismes electoralistes» i les «picabaralles mediàtiques», s'acabarà per deteriorar la imatge de la democràcia

entendre les possibles particularitats del fenomen de la desafecció a Catalunya i la presència de factors conjunturals i locals que, eventualment, poden interactuar amb factors d'ordre global i estructural. Cadascuna de les aproximadament 30 entrevistes realitzades permet tractar més o menys a fons una gran quantitat de qüestions, de manera que aquí només farem esment, esquemàticament, de les tendències expressades majoritàriament. Aquestes opinions les sintetitzem en dos grans apartats, relatius a la manera que el fenomen de la desafecció política es manifesta a Catalunya i a les seves possibles raons explicatives.

a) Com es percep la desafecció política a Catalunya?

L'opinió majoritària expressada per les persones entrevistades és que la desafecció política, efectivament, també es pot observar amb claredat a Catalunya. Es considera que la ciutadania catalana, en general i de forma creixent, tendeix a allunyar-se de la política, per bé que es reconeix que no es tracta d'una problemàtica exclusiva de Catalunya ni de l'Estat espanyol. S'entén que la majoria de democràcies occidentals es veuen afectades per aquesta problemàtica, la qual cosa, si bé no impedeix que majoritàriament aquest fenomen preocupi, sí permet relativitzar-ne la importància.

Un altre element de coincidència amb el que expresen certes corrents en la literatura acadèmica és la constatació, per part de la majoria d'entrevistats, que l'objec-

te de desafecció per excel·lència són els representants i els partits polítics. Es reconeix que aquests són la cara més visible de la política i que per tant, de forma justa o no, acaben sent l'objecte de crítica predilecte. En general, els entrevistats corroboren que la ciutadania sap distingir entre la «classe política» i les institucions i el sistema democràtic en general i que per tant, saben situar la democràcia –com a forma de govern, com a ideal– al marge de les seves opinions més crítiques. Tanmateix, en la mesura que la ciutadania tendeix a identificar la política convencional com a «lluita partidista», «tacticismes electoralistes», «picabaralles mediàtiques»... la pròpia imatge de la democràcia, si s'acaba identificant amb aquest tipus de pràctiques, pot acabar sortint negativament afectada. En definitiva, ens trobem, segons la majoria de persones entrevistades, davant d'una situació considerada perniciosa per al sistema democràtic i per tant mereixedora d'actuacions públiques per contrarestar-la.

També hi ha alguns elements de discrepància que resulta interessant assenyalar. Per exemple, mentre algunes persones consideren que la creixent desconfiança cap als polítics i les institucions és compatible amb una ciutadania cada cop més informada, conscient, i compromesa –ni que sigui per vies alternatives a les tradicionals– en canvi, d'altres consideren que estem assistint a una crisi participativa en tota regla, que afecta no només a les activitats més tradicionals –el vot, la militància en partits, sindicats...– sinó a qualsevol forma d'implicació col-

Mentre uns veuen els joves com els més «desafectes», d'altres els consideren dipositaris d'una nova forma de participar políticament més directa, fluctuant i temàticament focalitzada

lectiva. També es discrepa a l'hora de valorar les actituds polítiques de certs col·lectius socials, particularment dels joves. Mentre algunes persones consideren els joves els més «desafectes» i «passius», en canvi d'altres, els consideren dipositaris d'una nova manera d'implicar-se en la vida política on els partits polítics perden força i en guanyen altres formes de participar políticament més directes, fluctuants i temàticament focalitzades.

b) Quines són les causes més rellevants de la desafecció?

Els comentaris de les persones entrevistades també ens permeten aprofundir en la qüestió dels factors generadors de la desafecció. D'una banda, fan referència a un seguit de factors que podem etiquetar com a «estructurals». Per exemple, s'esmenta un procés de canvi de valors en la nostra societat, que accentua l'individualisme dels objectius perseguits, l'exigència i l'expectativa de resultats immediats i l'aspiració a més benestar personal i menys preocupació per l'interès col·lectiu. Alhora, es constata com el fenomen de la globalització ha fet que els poders públics es vegin «capturats» pels poders econòmics i que per tant, ja no tinguin el marge de maniobra i la capacitat d'incidència que tenen en el passat. De la mateixa manera, s'esmenta la inadaptació d'unes institucions polítiques i uns partits polítics a una societat que ha canviat molt i molt de pressa. En darrer lloc, també es parla d'una fatiga creixent causada per l'anomenada «política espectacle» i per les manifestacions més estridents

d'aquesta competició entre adversaris polítics. Aquesta imatge de la política, segons la majoria dels entrevistats, està atada pels mateixos mitjans de comunicació. Més concretament, es fa referència als aspectes següents:

- Una percepció de la política com a pugna acarnissada pel poder entre partits i líders, però no com l'acció efectiva per resoldre problemes d'interès comú.
- Una percepció dels partits i els seus dirigents com a bàsicament centrats en els seus interessos de grup i la distribució d'espais d'influència i càrrecs, sense tenir en compte «els problemes de la gent».
- La manca de porositat i democràcia interna dels partits, suposadament convertits en instruments de selecció de professionals de la política, però no en generadors d'alternatives ben diferenciades als problemes col·lectius.
- El paper dels mitjans de comunicació, com a alimentadors d'una imatge banal, ridícula i negativa de la política.

Si bé s'insisteix en la importància d'aquests factors d'ordre general i per tant segurament compartits amb d'altres democràcies, també es fa referència al paper de variables específiques del país i fins i tot a la importància explicativa de raons de tipus conjuntural. Per exemple, algunes persones entrevistades consideren que a Catalunya, igual que a la resta de l'Estat, s'ha donat tradicionalment una actitud de desconfiança i de descrèdit respecte de

Les causes estructurals de la desafecció són els nous valors socials, l'impacte de la globalització en la governabilitat, el desajust entre institucions polítiques i societat, i la «política espectacle»

tot allò que es refereix a la política i als polítics. Es tractaria, en definitiva, d'un tret característic de la nostra manera tradicional de relacionar-nos amb allò polític. També es fa referència al contrast viscut per molts catalans amb una visió idealitzada del període de la transició democràtica, evocat com a moment d'exaltació i mobilització ciutadanes a favor de la democràcia i l'autogovern. Entre els motius de tipus conjuntural, s'apunten la dificultat per entendre la lògica dels pactes postelectorals entre forces polítiques, que semblen motivats més per l'afany d'ocupar el poder que per arribar a acords sobre polítiques específiques; i la sensació d'instabilitat provocada per l'experiència del Govern de la Generalitat entre el 2003 i 2006. El clima polític generat al llarg del procés de reforma de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya tampoc hi ha contribuït en aquest aspecte.

El preu de no actuar

El debat sobre les conseqüències de la desafecció política admet lectures molt variades. Constatar no equival necessàriament a preocupar. Al seu torn, la preocupació no garanteix necessàriament una intervenció governamental. Aquesta, si n'hi ha, depèn del diagnòstic, de la valoració que se'n faci, de les conclusions que se n'extregui i de la valentia i/o predisposició dels governs a emprendre mesures. Ras i curt, la lectura que se'n faci i les decisions que es

En la imatge de la política com «espectacle» hi juguen un paper determinant els mitjans de comunicació com alimentadors d'una imatge banal, ridícula i negativa de la política

prenguin al respecte condicionaran l'agenda política i les decisions relatives a la intervenció o la no intervenció.

Si tornem a revisar els arguments esgrimits a la literatura especialitzada podem detectar, bo i simplificant, l'existència de dues postures enfrontades i de difícil reconciliació. D'una banda, aparentment més minoritaris, hi ha aquells que adverteixen dels possibles efectes desestabilitzadors d'un «excés de participació» i en conseqüència, relativitzen la importància del nivell d'apatia política que es pot observar en l'actualitat. De l'altra, hi ha els autors qui defensen una ciutadania activa, participativa, compromesa i exigent com a signe de salut i maduresa política d'una societat i per tant, manifesten gran preocupació pels símptomes de la desafecció.

En referència als primers, tendeixen a treure gravetat al fenomen i en general, rebutgen que s'hagin d'emprendre reformes de les institucions polítiques o del sistema democràtic. Els representants de l'anomenada teoria elitista¹¹ de la democràcia tradicionalment han defensat la funcionalitat per al sistema d'un cert grau d'apatia o de desafecció polítiques. Si els ciutadans no participen políticament és perquè les coses funcionen relativament bé i dediquen el seu temps a altres activitats més interessants. A més, una participació política menys intensa i més esporàdica, com ara la participació electoral, facilita la participació d'un major nombre de persones i per tant,

fomenta la igualtat en termes de distribució del poder polític. Per contra, una participació excessivament elevada pot ser un indicador d'insatisfacció, pot arribar a sobre-carregar el sistema polític amb massa demandes o inclús conduir a una situació d'instabilitat política, sobretot si el descontent es vehicula per via de mecanismes de participació no convencionals. Així, doncs, l'apatia política reflecteix un cert grau de conformitat amb el funcionament del sistema; més preocupant que no pas l'apatia seria un excés de participació, particularment per vies no convencionals.

Per contra, els representants de la segona línia argumental reconeixen la gravetat del fenomen i apel·len a la urgència d'emprendre mesures. Més que no pas interpretar l'apatia política com un fenomen normal, defensen que aquesta apatia respon sobretot a la incapacitat de les institucions per adaptar-se a les ràpides i profundes transformacions que la nostra societat està experimentant. Per tant, enlloc d'obviar o de relativitzar la importància del fenomen defensen mesures que permetin una reapropiació de la política per part de la ciutadania. Per exemple, Dalton sosté que el què avui està en crisi són les formes tradicionals d'implicació de la ciutadania en la política –les eleccions, els partits polítics, les institucions representatives–, però no el sentiment d'adhesió dels ciutadans als valors de la democràcia ni la participació política en termes generals. L'autor apunta que certes formes de participació política no convencionals han anat en augment

11 SARTORI, G., *Teoría de la democracia*. Alianza Editorial. Madrid, 1988.

Entre els motius conjunturals s'apunten la dificultat per entendre els pactes postelectorals, la inestabilitat del govern Maragall i el clima polític generat arrel de la reforma de l'Estatut

i afirma que les democràcies occidentals tenen un potencial participatiu que les institucions representatives no són capaces de canalitzar. En aquest sentit, Dalton i altres autors creuen en la necessitat d'obrir nous espais d'implicació directa de la gent en els afers de govern.

Hom adverteix que el preu de no actuar davant del fenomen de la desafecció, sigui a través de mesures com l'obertura de nous espais participatius o d'altres, pot ser fertilitzar el terreny pel desenvolupament de projectes polítics autoritaris i excloents, contraris als mateixos principis democràtics. Per tant, la desafecció política més que no pas ser funcional per a la democràcia, pot arribar a ser una font de desestabilització del sistema. Per d'altres, en canvi, aquesta perspectiva resulta exagerada, ja que no perceben que els nivells actuals de desafecció siguin alarmants. Un altre punt de vista possible és deslligar la preocupació pel fenomen de la desafecció dels eventuals riscos de desestabilització que planteja. Per contra, pot ser una preocupació fonamentada en un ideal democràtic basat en una ciutadania políticament informada, conscient i activa, que si bé no podem esperar que es dediqui permanentment a participar, sí que tingui una ferma disposició a fer-ho, a l'hora que es reconegui i accepti la legitimitat de les institucions i els representats electes. Els actuals nivells de desconfiança i d'apatia política són motius de preocupació en ells mateixos en la mesura que ens situen excessivament lluny de l'ideal democràtic participatiu.

Camins per redreçar la situació

Passar del diagnòstic a l'elaboració de propostes de transformació de la realitat és sempre una tasca complicada, sobretot quan es tracta d'un fenomen altament complex com el de la desafecció. Per tant, la primera idea que constaten les persones entrevistades en aquest estudi és la inexistència de «solucions simples». El mateix Informe Vallès renuncia a elaborar cap receptari tancat i, més aviat, posa sobre la taula un ample repertori de propostes que pretenen ser una base per al debat. Aquestes propostes són coherents amb tres grans objectius estratègics: millorar la intel·ligibilitat del sistema polític, promoure la transparència i la proximitat i estimular la participació ciutadana. En la mateixa línia es pronuncien bona part de les persones entrevistades en aquest estudi, les propostes de les quals les podem agrupar en dos grans tipus d'accions: les mesures de redisseny institucional i les mesures d'ordre pedagògic.

Mesures institucionals

Tal com s'ha explicat, part de les causes explicatives del fenomen de la desafecció s'han relacionat amb la inadaptació de les institucions representatives a les condicions de la societat actual. Per això, una part important de les propostes s'orienten cap al redisseny institucional, sense posar en dubte, però, els principis representatius en que se sustenta el nostre sistema polític. Les mesures d'or-

Quan el distanciament de la ciutadania respecte les institucions i els representants polítics assoleixen nivells tan generalitzats com els actuals, posem en perill el sistema democràtic

dre institucional que més s'emfasitzen van en tres grans direccions: a) explorar la possibilitat de les llistes obertes i/o desbloquejades, així com generalitzar els sistemes de primàries en tots els partits –fins i tot, obrir espais de participació ciutadana a l'hora de confeccionar els programes electorals–; b) posar límits a les tendències de professionalització dels polítics, sobretot a la durada dels mandats, de manera que es garanteixi un pas fluid de la política a l'àmbit privat i viceversa; c) experimentar amb nous espais de participació ciutadana en la presa de decisions públiques que, sense posar en qüestionament la legitimitat de les institucions representatives, permetin enriquir els debats públics a l'hora de prendre decisions i estimular la cultura democràtica de la ciutadania.

Mesures educatives

A més a més de les mesures d'ordre institucional, també s'emfasitza en la necessitat d'emprendre accions que reforcin les actituds i els comportaments participatius entre la ciutadania. Com hem vist, la conveniència d'obrir nous espais de participació en la presa de decisions públiques es justifica, en part, pel seu possible efecte pedagògic. Altres mesures plantejades en aquest sentit afecten a dos dels grans agents de la socialització, l'escola i els mitjans de comunicació: a) engegar programes d'educació democràtica a les escoles, programes que han de contemplar l'estimulació dels valors participatius i la capacitat de comprensió del sistema polític democràtic; b)

garantir un tractament de la política per part dels mitjans de comunicació que afavoreixi la comprensió i l'aprofundiment dels debats polítics, a l'hora que resulti estimulant per a la implicació política de la ciutadania.

Es tracta de línies d'acció força genèriques que, evidentment, no configuren cap programa concret d'actuació. Però sí que parteixen de la constatació que el fenomen de la desafecció política requereix emprendre mesures per tal de redreçar la situació. No reconèixer-ho, tal com planteja Colin Crouch,¹² ens pot conduir a «l'autosatisfacció, l'autocomplaença i a la despreocupació per analitzar de quina manera la democràcia s'està debilitant». En la línia del proposat pel mateix Informe Vallès, les propostes formulades emfasitzen en la necessitat de reapropar polítics i ciutadans, política i ciutadania, recordant-nos que la mateixa essència de la democràcia està en perill quan el distanciament de la ciutadania respecte les institucions i els representants polítics assoleixen nivells tan generalitzats com els actuals. |

12 CROUCH, C., *Posdemocràcia*. Taurus. Madrid, 2004

+ INFO

Fonts

- ▢ **BLANCO, I.** i **MAS, P.**, *La desafecció política a Catalunya. Una mirada qualitativa*. Fundació Jaume Bofill. Informes Breus, 11. Barcelona, 2008
- ▢ **VALLÈS, J. M.** (coord.), *Actituds polítiques i comportament electoral a Catalunya*. Departament d'Interior, Relacions Institucionals i Participació. Barcelona, 2008

Llibres

- CONVERSE, P. E.**, «The Nature of Belief Systems» dins de **AP-TER, D. E.**, *Ideology and Discontent*. Free Press. Nova York, 1964
- CROUCH, C.**, *Posdemocràcia*. Taurus. Madrid, 2004
- CROZIER, M.**; **HUNTINGTON, S.** i **WATANUKI, J.**, *The Crisis of Democracy*. New York University Press. New York, 1975.
- DALTON, R. J.**, *Democratic Challenges, Democratic Choices*. Oxford University Press. Oxford, 2004
- MILBRATH, L. W.** i **GOEL M. L.**, *Political Participation: How and Why do People get involved in Politics?*. University Press of America. 1977
- NORRIS, P.**, *Critical Citizens*. Oxford University Press. Oxford, 1999

PHARR, S. J. i **PUTNAM, R.**, *Disaffected Democracies*. Princeton University Press. Princeton, 2000

PUTNAM, R., *Sólo en la bolera*. Galaxia-Gutenberg. Barcelona, 2002.

SARTORI, G., *Teoría de la democracia*. Alianza Editorial. Madrid, 1988

Enllaços

- ▣ Departament d'Interior, Relacions Institucionals i Participació – Generalitat de Catalunya
www.gencat.net/interior/
- ▣ Fundació Jaume Bofill
www.fbofill.cat